

Принцип заборони зловживання процесуальними правами: особливості адміністративного судочинства

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2025

Дата публікації: 2025-08-19

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/pryntsyyp-zaborony-zlovzhyvannia-protseusualnymy-pravamy-osoblyvost-i-administratyvnoho-sudochynstva/>

Відомості про матеріал

Асоціація правників України

Правнича асоціація «Добросуд»

Київська школа державного управління імені Сергія Нижного

Професійна дискусія: «Зловживання правами: зміст, форма і засоби протидії»

21 червня 2025 року

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

Пов'язані поняття

- Принцип добросовісності
- Принцип заборони зловживання процесуальними правами
- Доступ до суду
- Принципи рівності та змагальності
- Ефективний суд (ефективний судовий захист)
- Процесуальні строки розгляду справи (тривалість)
- Незалежність та неупередженість (безсторонність) суду
- Повага до суду (запобігання прояву неповаги)
- Етика судді
- 10. Критика v. свобода вираження думок
- 12. Відвід (самовідвід)
- 13. Окрема ухвала
- 14. Заходи процесуального примусу: попередження, видалення із залу судового засідання, штраф
- 15. Адміністративна відповідальність за «прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України»
- 16. Довіра до суду

Ухвала КАС ВС від 10 березня 2025 року у справі № 320/10183/22

- Що є зловживанням: систематична неявка представника суб'єкта владних повноважень, явку якого суд визнав обов'язковою.
- Обставини: представник Держгеокадастру не з'явився у два судові засідання (17.12.2024 та 28.01.2025) без поважних причин.
- Кваліфікація ВС: Верховний Суд визнав таку поведінку формою зловживання процесуальною бездіяльністю, що перешкоджає ефективному розгляду справи.
- Рішення: ухвалою зобов'язано Держгеокадастр вжити заходів для усунення причин та умов порушення й надати звіт про виконання протягом місяця.

Ухвала від 18 вересня 2024 року у справі №160/8792/20

- Що є зловживанням: подання повторних ідентичних касаційних скарг після повернення попередніх, без виправлення недоліків і з пропуском строку.
- Обставини: Південно-Східне міжрегіональне управління Держпраці вдруге подало касацію, яка за змістом не відрізнялася від повернутої.
- Кваліфікація ВС: Верховний Суд визнав такі дії формальним і безпідставним оскарженням, яке підриває принципи правової визначеності та верховенства права.
- Рішення: ухвалою зобов'язано Держпраці вжити заходів для усунення причин та умов зловживання й поінформувати ВС протягом місяця.

Ухвала від 02 жовтня 2024 року у справі №520/10306/2020

- Що є зловживанням: подання апеляційної скарги з пропуском строку без заяви про його поновлення.
- Обставини: Пенсійний фонд подав апеляцію після набрання рішенням законної сили та не просив поновити строк.
- Кваліфікація ВС: Верховний Суд визнав це зловживанням, оскільки воно порушує принцип правової визначеності та легітимні очікування позивача на виконання рішення.
- Рішення: ухвалою зобов'язано ПФУ усунути причини зловживання та повідомити ВС про вжиті заходи протягом місяця.

Зловживання процесуальними правами: практика Верховного Суду

- Ухвала від 10.03.2025 (№320/10183/22): зловживання — неявка представника органу влади; рішення — зобов'язання Держгеокадастру вжити заходів.
- Ухвала від 18.09.2024 (№160/8792/20): зловживання — повторні ідентичні касації; рішення — вимога до Держпраці усунути умови для зловживань.
- Ухвала від 02.10.2024 (№520/10306/2020): зловживання — подання апеляції поза строком без клопотання; рішення — зобов'язання ПФУ вжити заходів і надати звіт.
- Висновок ВС: у справах за участю органів влади зловживання мають підвищену суспільну небезпеку, бо підривають довіру до правосуддя.

Практичні запитання

- Що таке добросовісність учасника справи?
- Як співвідноситься принцип добросовісності та верховенство права?
- Як суду забезпечувати добросовісність учасників справи?
- Як суду реагувати на випадки зловживання учасниками своїми процесуальними правами?

- Як розмежувати право особи на справедливий суд і свободу вираження поглядів від зловживання процесуальними правами?
- Як гарантувати судом при притягненні особи до відповідальності за зловживання процесуальними правами дотримання принципів безсторонності, змагальності та рівності?
- Які критерії розмежування зловживання особою процесуальними правами у формі неотримання процесуальних документів від обмеження такої особи у реалізації процесуальних прав?

Практичне запитання

- Як співвідносяться штрафи, передбачені статтю 149 КАСУ (статтю 135 ГПК та статтю 148 ЦПК) та штрафи, передбачені статтю 185-3 КУпАП?
- Ст. 148 ЦПК «Штраф»
- Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:
 - 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом;
 - 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 2. Суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:
 - 1) повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків;
 - 2) неодноразового зловживання процесуальними правами.
- Ст. 185-3 КУпАП «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України»
- Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

- ст. 129.5
- За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.
- Застосована лише в постанові КГС ВС від 19 листопада 2018 року у справі № 904/308/18

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

- ст. 56.7
- Суддя зобов'язаний:
 - 2) дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів;
 - 4) виявляти повагу до учасників процесу.
- ст. 58.1
- Питання етики суддів визначаються Кодексом суддівської етики, що затверджується з'їздом суддів України за пропозицією Ради суддів України.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

- ст. 6.3
- Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.
- ст. 11.3
- У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового засідання.
- ст. 48.5
- Незалежність судді забезпечується, зокрема, відповідальністю за неповагу до суду чи судді.
- ст. 50.1.
- Прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, має наслідком відповідальність, установлену законом.

Кодекс адміністративного судочинства України

- ст. 139.8
- У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.
- При вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує, зокрема, поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, тощо.

Суд оштрафував Трампа на \$1 млн за «політичний» позов проти Гілларі Клінтон (20.01.2023)

- Суд зобов'язав колишнього президента США Дональда Трампа та його адвокатів виплатити понад 937 000 доларів США в якості санкцій за подання позову проти колишнього держсекретаря Гілларі Клінтон за звинуваченнями у фальсифікації президентських виборів 2016 року.
- Окружний суддя США Джон Міддлбрукс, який відхилив позов Трампа у вересні, заявив, що санкції були виправданими, оскільки колишній Президент демонстрував зразок зловживання правом на звернення до суду для реалізації своїх політичних завдань.
- «Цю справу ніколи не слід було ініціювати. Її неадекватність як юридичної вимоги була очевидною з самого початку. Жоден розумний юрист не порушив би її. Вона була призначена для політичних цілей» – написав Міддлбрукс у 45-сторінковій письмовій постанові.

Фізична особа відмовилася давати свідчення на свій захист під час судового слухання по суті в Англії (05.04.2023)

- Суддя Трауер [Mr Justice Trower] зобов'язав фізичну особу сплатити на рахунок суду 600 000 фунтів стерлінгів після того, як він неохоче дозволив їй внести останні зміни до відзиву цієї фізичної особи на позов ПриватБанку.
- Суддя погодився з оцінкою банку, що ця фізична особа «була готова знехтувати судовими рішеннями та не вести судовий процес у швидкий та розумний спосіб», та вирішив, що сплата у розмірі 600 000 фунтів стерлінгів на рахунок суду забезпечить витрати ПриватБанку на опрацювання таких змін та тим самим

“дав чіткий сигнал, що зазначена фізична особа повинна дотримуватися правил щодо того як має вестися судовий процес.

Рекомендації R(84)5 Комітету міністрів Ради Європи (КМРЄ) «Щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи» (on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice)

- принцип 1.2.
- Стосовно будь-якої сторони повинні застосовуватися санкції, якщо вона, отримавши судове повідомлення, не зробить процесуальних дій у строки, встановлені законом або судом. Залежно від обставин до таких санкцій можуть відноситися: позбавлення права на процесуальні дії, залишення заяви без розгляду, рішення про відшкодування шкоди і покритті витрат.
- принцип 7
- Потрібно вживати заходів для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами правового захисту після прийняття судового рішення.

Рекомендація R(95)5 Комітету міністрів Ради Європи (КМРЄ) «Щодо введення в дію та поліпшення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних або комерційних справах» (concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases)

- Стаття 6 «Заходи щодо підвищення ефективності процедур оскарження»
- Для забезпечення швидких і ефективних судових слухань державам слід, зокрема, ввести вимогу про суворе дотримання граничних строків обміну документами і змагальними паперами (обґрунтування позову як такого і його предмета, а також заперечення проти них), і передбачити санкції за їх недотримання, наприклад у вигляді накладення штрафу, відхилення скарги або відмови від розгляду питання, щодо якого діє граничний термін.

Рішення Ради суддів України від 26 жовтня 2018 року № 62 «Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду»

- Положення ст.ст.185-3, 258, 276-285 КУпАП передбачають адміністративну відповідальність за прояв неповаги до суду, містять перелік діянь, які свідчать про неповагу до суду і санкції за їх вчинення, а також визначають безпосередній порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду.
- Повага до суду є чинником належного функціонування правової держави. Закон вимагає від учасників процесу, або присутніх у судовому засіданні осіб, наявність поваги до суду як одного із інститутів державної влади. За останні роки в Україні все більш набуває свого поширення публічна демонстрація такої форми правового нігілізму як прояв неповаги до суддів та суду зокрема. Розповсюдженість означеного негативного явища обумовлює неможливість виконання судовою владою своїх функцій у повному обсязі. Адже в результаті вчинення діянь, що посягають на авторитет судової влади, фактично нівелюється принцип всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи будь-якої категорії. У загальному підсумку поширення прояву неповаги до суду, уникнення винними особами юридичної відповідальності за чинення такого правопорушення, відсутність забезпечення приміщень судів належною охороною призводить до невиконання українською державою своїх зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий суд, передбаченого ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Додаткові джерела з теми презентації

- Берназюк Ян. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 66. – С. 135-141
https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf
- Берназюк Ян. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судової гілки влади // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. № 5 (17) – жовтень 2021 – С. 23-39. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>
- Bernazyuk Ian. The types of abuse of procedural rights in administrative judicature: practice of the Supreme court and the European court of human rights (Види зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: практика Верховного суду та Європейського суду з прав людини // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 4, С. 31-36.
https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf
- Берназюк Ян. Національні та міжнародні стандарти протидії зловживанню процесуальними правами під час вирішення публічно-правових спорів // Право і суспільство № 5/2021 С. 301-314
http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf
- Берназюк Ян. Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами»
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bernazuk_23_04_2021.pdf
- Берназюк Ян. Процесуальні питання запобігання зловживання процесуальними правами у залі судового засідання https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/abuse_process_bernaziuk.pdf
- Берназюк Ян. Добросовісність учасників судового процесу та запобігання зловживання процесуальними правами https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/good_faith_abuse_process_bernaziuk.pdf
- Берназюк Ян. Відвід та самовідвід судді: між гарантією безсторонності суду та зловживанням процесуальними правами https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/judicial_disqualification_1.pdf
- Берназюк Ян. Окрема ухвала як один з механізмів гарантування ефективного захисту
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/okr_uhvala.pdf
- Берназюк Ян. Окрема ухвала суду як особливий вид процесуального рішення // <https://constitutionalist.com.ua/okrema-ukhvala-sudu-iak-osoblyvyj-vyd-protsesualnoho-rishennia-2/>
- Берназюк Ян. Інструменти штучного інтелекту та неприпустимість зловживання процесуальними правами https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_abuse_of_procedural_rights.pdf

Додаткові джерела

- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125756736>
- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121706718>
- <https://privatbank.ua/news/2023/4/5/1913>

Джерела та матеріали

1. Додаткові джерела з теми презентації. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf
2. Додаткові джерела з теми презентації. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>
3. Додаткові джерела з теми презентації. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf
4. Додаткові джерела з теми презентації. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf

5. Додаткові джерела з теми презентації.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bernazuk_23_04_2021.pdf
6. Додаткові джерела з теми презентації.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/abuse_process_bernaziuk.pdf
7. Додаткові джерела з теми презентації. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/good_faith_abuse_process_bernaziuk.pdf
8. Додаткові джерела з теми презентації.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/judicial_disqualification_1.pdf
9. Додаткові джерела з теми презентації.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/okr_uhvala.pdf
10. Додаткові джерела з теми презентації.
<https://constitutionalist.com.ua/okrema-ukhvala-sudu-iak-osoblyvyj-vyd-protseasnynoho-rishennia-2/>
11. Додаткові джерела з теми презентації.
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_abuse_of_procedural_rights.pdf
12. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125756736>
13. Додаткові джерела. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121706718>
14. Додаткові джерела. <https://privatbank.ua/news/2023/4/5/1913>

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора